

УДК 331.522.4:338.1(477)

JEL Classification: J01; O15

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201906064>

О.Ю. САМБОРСЬКА, кандидат економічних наук

Людський капітал як фактор економічного зростання

Мета статті - оцінити тенденції та визначити перспективи розвитку людського капіталу в ринковій економіці країни та посилення позиції України на світовому ринку.

Методика дослідження. У процесі дослідження тенденцій розвитку людського капіталу застосовано системний підхід та економіко-статистичні методи (графічний, порівняння, середніх величин) для структуризації і виділення окремих груп країн, які різняться за обсягами й частками економічного зростання та умовами господарювання.

Результати дослідження. Запропоновано нові шляхи вдосконалення та розвитку людського капіталу в ринковій економіці з урахуванням світових тенденцій. Доведено, що з цією метою необхідне ефективне використання людського розвитку та інвестицій у людський капітал, що ґрунтуються на важливості для країни в аспекті суспільно-економічного розвитку.

Елементи наукової новизни. Набуло подальшого розвитку регулювання міграційних процесів у країні, зростання ролі індексу людського капіталу через механізм інвестицій в людину та її освіту, здоров'я. Запропоновано шляхи поліпшення ситуації щодо міграційних процесів у країні та зростання інвестиційної, інноваційної та економічної привабливості України у світовому просторі.

Практична значущість. Удосконалено заходи регулювання людського капіталу на основі розроблених автором рекомендацій, що дасть можливість поліпшити ситуацію довкола міграційних процесів, зростання ролі України в інноваційній, економічній та соціальній сферах на світовому ринку. Проведений аналіз дозволив простежити Індекс людського росту в тенденції обраних років та виокремити позицію України на світовій арені. Табл.: 2. Рис.: 3. Бібліогр.: 17.

Ключові слова: міграція; національний дохід; капітал; індекс людського розвитку; спроможність.

Самборська Оксана Юрївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)

E-mail: super_oksana30@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1911-9138>

Постановка проблеми. Економічне зростання або економічний спад країни спостерігається з року в рік. Економічне зростання та добробут населення становить центральну проблему, що постає перед всіма розвиненими країнами світу. При цьому витрачаються величезні кошти на розробку програм різного рівня управління для економічного піднесення. За допомогою дослідження динаміки економічного зростання України можна простежити показники зростання країни: життєвого рівня населення, кількості мігрантів, індексу людського капіталу, показники обмеженості ресурсів і т.ін. Особливості цих показників свідчать про розвиток будь-якої країни, де одна з основних макроекономічних цілей зумовлена необхідністю випереджаючого зростання націо-

нального доходу країни порівняно зі зростанням чисельності населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення людського капіталу має давню історію, що висвітлювалося у працях багатьох науковців і постійно перебуває у полі зору вітчизняних дослідників, серед яких: О. А. Грішнова [2], Л. І. Курило [4], О. Г. Шпикуляк, М. Й. Малік [11], О. М. Яцунь [12]. Питання сутності й значення людського капіталу, оцінки інвестицій у людський капітал відображено у працях таких науковців, як: К.Маркс [6], У. Петті [8], Д. Рікардо [9], А. Сміт [10]. Дослідженням людини як засобу накопичення та реалізації знань, вмінь займалися такі вчені: Ф. Ліст [5], А. Маршалл [7], Дж. Мілль [13], В. Рошер. Модель вдосконалення використання людського капіталу залишається актуальною та потребує поглиблених досліджень.

© О.Ю. Самборська, 2019

Мета статті - оцінити тенденції та визначити перспективи розвитку людського капіталу в ринковій економіці країни та посилення позиції України на світовому ринку.

Виклад основних результатів дослідження. Ще у XVII ст. У. Петті першим висунув ідею про те, що люди з їхніми виробничими здібностями являють собою багатство і включив корисні властивості та здібності людини в їх грошовій оцінці до поняття капітал: «Вбачається розумним, щоб те, що ми називаємо багатством, майном або запасом країни і що є результатом колишньої або минулої праці, не вважалося б чимось відмінним від живих діючих сил, а оцінювалося б однаково» [8, с. 168]. Ідеї залежності доходів працівників, підприємства і суспільства від знань, навичок та здібностей людей висловив ще А. Сміт: «Зростання продуктивності корисної праці залежить передусім від підвищення вправності та вміння працівника, а потім від покращення машин та інструментів, за допомогою яких він працює»; «...набуття таких здібностей, а також утримання їх власника протягом його виховання, навчання або учнівства завжди вимагає дійсних витрат, які є основним капіталом, який мов би реалізується в його особистості. Ці здібності... разом з тим стають частиною багатства всього суспільства...» [10, с. 490].

Значну роль у суспільному розвитку надавав освіті Д. Рікардо. Однією з причин економічного відставання деяких країн Д. Рікардо вважав «нестачу освіти у всіх верствах народу» [9, с. 89]. Певного розвитку теорія людського капіталу набула у працях К. Маркса. Він визначав робочу силу як форму товару, що належить вільній особі найманого працівника і відчужується від працівника через продаж її на ринку праці. Не вважаючи робочу силу капіталом, для характеристики витрат на неї він використовував поняття змінного капіталу: «...робоча сила в руках робітника є товаром, а не капіталом... Як капітал вона функціонує після продажу, в руках капіталіста, під час самого процесу виробництва» [6, с. 428].

Прихильники теорії трьох факторів виробництва (А. Маршалл, Ф. Ліст, Дж. Мілль, В. Рошер та ін.) не відносили людину до категорії капіталу, але при цьому неї він не заперечували, що соціальні якості людини - людські знання та здатність до праці - можуть вважатися складовою капіталу. При

цьому А. Маршалл вважав, що власне людина не є ринковим товаром.

«Виробництво багатства - це лише засіб підтримки життя людини, задоволення її потреб і розвитку її сил - фізичних, розумових, але сама людина - головний засіб виробництва цього багатства, і саме вона слугує кінцевою метою цього багатства... » [7, с. 246]. За Дж. Міллем, «сама людська особа... не є капіталом. Людина є метою, заради якої існує багатство. Але її набуті здібності, що виступають тільки як засіб і реалізуються тільки через працю, на всіх підставах можна віднести до категорії капіталу» [13, с. 47].

У праці «Національна система політичної економії» Ф. Ліст відніс до капіталу, крім матеріального багатства, й природні та набуті здібності людей. Важливого значення він надавав результатам соціального розвитку населення, моральному духу нації. Як зазначав Ф. Ліст, нація повинна продукувати духовні знання, бо вони виробляють продуктивні сили, тоді як інші блага - лише обмінні вартості. Звідси багатство нації значною мірою залежить від рівня розвитку «розумового капіталу», бо «сучасний стан народів є результатом нагромадженої маси різноманітних відкриттів, винаходів, покращень, удосконалень і зусиль усіх поколінь, які жили до нас; все це складає розумовий капітал існуючого людства, і кожна окрема нація є продуктивною настільки, наскільки вона зуміла засвоїти цей спадок від попередніх поколінь і поповнити його власними надбаннями...» [5, с. 190-191].

Зміст «людського капіталу» включає в себе «природні здібності, загальну культуру, знання (загальні і спеціальні), набуті здібності, навички, досвід, уміння їх застосувати в потрібний момент у потрібному місці», - зазначає Р.М. Нуреев. Також це той запас здоров'я, мотивації, умінь, які сприяють продуктивності праці людини. Відтак, у структурі людського капіталу виокремлюють: капітал здоров'я і здорового способу життя, капітал освіти (знання загальні і спеціальні), капітал підготовки на виробництві (кваліфікація, навички, професійність, виробничий досвід), науковий капітал (винаходи, інновації, ідеї, теорії, дослідження), капітал культури (виховання, мораль, самовиховання, саморозвиток) володіння економічно значимою інформацією (інформованість про ціни, збитки і прибутки); капітал міграції (мобільність працівників); мотивація і

стимули економічної діяльності [11]. Людський капітал - це сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері суспільного виробництва, сприяє підвищенню продуктивності праці й завдяки цьому впливає на зростання доходів його власника. Слід звернути увагу на кілька принципових моментів, що впливають з цього визначення:

- по-перше, людський капітал - це не просто сукупність зазначених характеристик, а сформований або розвинений в результаті інвестицій і накопичений певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій;

- по-друге, це такий запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який доцільно використовувати для одержання корисного результату та зростання продуктивності праці;

- по-третє, використання людського капіталу закономірно веде до зростання доходів його власника;

- по-четверте, зростання доходів стимулює подальші інвестиції в людський капітал, що приводить до збільшення доходів. Слід підкреслити, що не всі інвестиції і не всі доходи можна виразити в грошовій формі. Крім грошових витрат, навчання, зміцнення здоров'я та інших дій, спрямованих на нарощення людського капіталу, вимагають, щонайменше, ще й нелегкої праці самої людини. Крім грошових винагород (збільшення доходів), людина, що володіє більшим людським капіталом, одержує моральне задоволення, економію власного часу, соціальний статус. Слід також пам'ятати, що в результаті накопичення людського капіталу отримується соціальний ефект, від якого вирає не лише конкретна людина, а й підприємство, на якому вона працює, та суспільство в цілому.

Виникнення поняття «людський капітал» та інвестування у людський капітал викликало створення численних методів оцінки його обсягу, економічної ефективності тощо. Трагування витрат на освіту, охорону здоров'я та інші аналогічні цілі як витрат інвестиційного типу відкрило перед економічним аналізом нові перспективи. Капітальні блага можуть продуктивно використовуватися протягом тривалого періоду часу.

Слід одразу ж зауважити: більшість методів економічно-статистичного та технічно-економічного аналізу вкладень у людський капітал стосується виміру ефективності освіти та підготовки кадрів. Основа досліджень припадає на сферу економіки освіти, що виникла в процесі розвитку концепції людського капіталу. З економічної точки зору додаткові капіталовкладення обґрунтовані лише у тому випадку, коли вони характеризуються достатньо високим рівнем окупності. Інакше кошти доцільніше спрямувати на здійснення інших, більш прибуткових інвестиційних проектів, або ж витратити на цілі поточного споживання. Аналіз ефективності інвестицій починається з оцінки витрат на освіту та очікуваних зисків від її отримання на майбутнє [1, 2].

Інтелектуальний капітал, як і людський, формується під дією певних інститутів, які визначають ефективність цього капіталу в майбутньому процесі використання. Таким чином, функціонування інститутів у формуванні інтелектуального капіталу забезпечує оптимізацію організації поведінки задіяних суб'єктів, координацію соціально-економічних взаємодій, оптимізацію трансакційних витрат, балансування інтересів у межах певного інституціонального середовища їх розвитку. У свою чергу інституціональне середовище формування інтелектуального капіталу постійно змінюється під впливом процесів, що відбуваються в державі та суспільстві [4].

Зміна показника чисельності населення є одним із вагомих показників, що визначає рівень людського та інтелектуального капіталу. Протягом 2018 р. чисельність населення України мала негативну тенденцію до зниження (темп зміни 166450 осіб) (табл. 1). Найсуттєвіші зміни спостерігаємо у Вінницькій (-11049 осіб), Дніпропетровській (-18081), Харківській (-12662) та Житомирській (-7742) областях.

Приріст чисельності населення відбувся лише у м. Києві (+13001 осіб) та Київській області (+10861). За даними Державної служби статистики України, станом на 01.11.2018 р., на території країни проживає близько 42 млн осіб. У місті Києві це 2 млн 906 тис. осіб, що сягає 14,4 % від загальної кількості.

1. Чисельність населення України (за оцінкою)*, осіб

Республіка, область	На 1 лютого 2018 р.	Середня чисельність у січні-жовтні 2018 р.	На 1 листопада 2018 р.	Відхилення, +,-
Україна	42195296	42122806	42028846	-166450
Вінницька	1567298	1562486	1556249	-11049
Житомирська	1231120	1227693	1223378	-7742
Тернопільська	1048520	1046350	1043639	-4881
Київська	1749133	1754249	1759994	10861
м. Київ	2893094	2899655	2906095	13001
Хмельницька	1270383	1267470	1263693	-6690
Львівська	2510158	2508279	2505321	-4837
Дніпропетровська	3226564	3218157	3208483	-18081
Харківська	2676632	2671171	2663970	-12662
Одеська	2372052	2370669	2369324	-2728
Рівненська	1159366	1158402	1157218	-2148
Волинська	1035578	1034651	1033573	-2005

*Розрахунки (оцінки) чисельності населення здійснено на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті та зміни реєстрації місця проживання.

Джерело: Дані Державної служби статистики України.

Досить значними були зміни чисельності населення в Україні протягом 1990-2018 рр. (рис. 1). За 1990-2000 рр. зменшення склало 2,4 млн осіб, або 4,6% від базового 1990 року. За 2001-2018 рр. населення скоротилося

на 7,3 млн осіб, що становило 14,1% від рівня 1990 року. Чисельність населення України за роки незалежності зменшилася на 18,7%, тобто з 51,8 до 42,1 млн осіб.

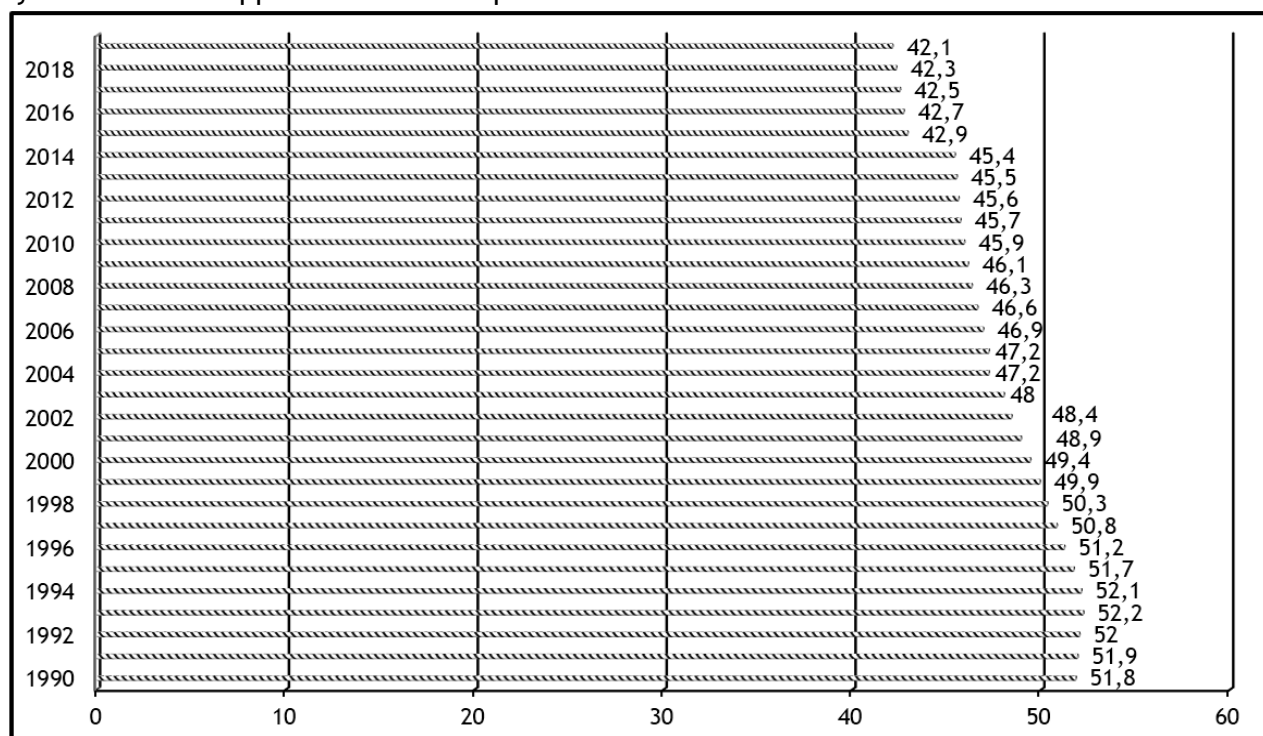

Рис. 1. Динаміка зміни чисельності населення України в 1990-2019 рр., млн осіб

Джерело: [16].

Тенденція зміни чисельності населення супроводжується міграцією. Міграційні процеси населення в цілому по Україні за минулий період мають також негативну тенденцію. За даними Державної служби статистики України, на кінець 2018 р. міграційний

приріст сягав 10 497 осіб (табл. 2). По областях України варто зазначити, що найвищий рівень міграційного проросту показують м. Київ і Київська область - 32 473 особи, Харківська - 3665 осіб та Одеська - 5244 особи.

2. Міграційний рух населення у січні-жовтні 2018 р., осіб

Республіка, область	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення, -, +
Україна	525747	515250	10497
Вінницька	19017	22238	-3221
Житомирська	18289	19409	-1120
Тернопільська	19694	19973	-279
м. Київ	45010	34749	10261
Хмельницька	22738	23227	-489
Львівська	31704	30413	1291
Київська	48201	25989	22212
Харківська	44576	40911	3665
Одеська	30850	25606	5244
Рівненська	18665	20519	-1854
Дніпропетровська	34449	32237	2212
Волинська	14348	14818	-470

Джерело: Дані Державної служби статистики України.

Близько одного мільйона українців залишають країну в пошуках кращого життя та більш оплачуваної роботи за кордоном. Мігранти перераховують в Україну приблизно 10 млрд дол. США, що становить 9 % від ВВП України. У 2015 р. 1 млн трудових мігрантів залишили Україну назавжди (це сталося лише у 2015 р., що пов'язано з військовими діями на сході країни). За останні 2-3 роки покидають Україну назавжди близько 300-350 тис. людей. Причиною є низька вартість людського капіталу [14].

За даними президента Союзу підприємців і роботодавців Польщі Ц. Казьмерчак, у цій країні працює майже мільйон українців, тому постала необхідність легалізації трудових мігрантів та захисту їхніх прав. Такі наміри польської сторони зумовлені ще й тим, що українці, як і громадяни Білорусі та В'єтнаму, найзатребуваніші працівники. За інформацією Національного банку Польщі, щорічно на польський ринок праці приїжджає 200-300 тис. українців [17].

Як правило, людський капітал країни має бути у 10 разів більшим від ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС). У 2019 р. ВВП на душу населення за ПКС в Україні становить близько 8000 дол. США. Звідси, середня ціна людського капіталу одного українця 80 тис. дол. США. Для порівняння, середня ціна одного американця сягає 700 тис. дол. США. Варто зазначити, що середня вартість людського капіталу молодих українців віком 15-24 років дорівнює 160 тис. дол. США, людей пенсійного віку 55-59 років - 40 тис. дол. США.

Українець працездатного віку створює в країні за рік близько 8 тис. дол. ВВП. За його

міграції втрати України становитимуть відповідно 8 тис. дол. США. Зараз мігрують 300 тис. українців у рік, отже, економічні втрати України досягають 2,4 млрд доларів, або понад 2% ВВП країни. Один український працівник створює у Польщі 26 тис. дол. ВВП країни на рік. За наявних мігрантів приблизно 1 млн осіб вони щорічно формують 5% ВВП країни, або майже 26 млрд дол. США на рік.

Наразі спостерігається економічне зростання України. Темп зміни сягає 3%, а це фактично показник відставання, оскільки для економічного росту потрібен показник на рівні 10%. На основі швидкого зростання ВВП країни збільшуватиметься середня заробітна плата, створюватимуться високопродуктивні робочі місця, зросте добробут та доходи кожного громадянина. За таких умов українська міграція буде суттєво зменшуватися і в 2023 р. на ринку праці можлива рівновага. Економічну рівновагу можна відновити на рівні 1990 р. за рахунок розвитку переробної промисловості та збільшення експорту готової продукції [16].

Не менш важливий і вагомий розвиток людини в країнах і регіонах світу характеризує показник, який визначено Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) та використовується в рамках спеціальної серії доповідей ООН - це Індекс людського розвитку. Він прогнозує, що люди, які проживають у країнах високого рівня розвитку, житимуть на 19 років довше та навчатимуться на 7 років більше, ніж ті, хто живе у країнах з низьким рівнем.

У статистиці ПРООН представлено Індекс людського розвитку за 2017 р. (ІЛР - значення та позиції) для 189 країн і територій, визнаних

ООН. Між Україною та іншими країнами світу залишаються значні відмінності, коли йдеться про добробут населення. Дитина, народжена зараз у Норвегії - країні з найвищим ІЛР - ймовірно проживе понад 82 роки і навчатиметься майже 18 років. Водночас хлопчик, народжений в Україні, найімовірніше проживе 63 роки і витратить на навчання 12 років. Хоча значна нерівність виникає у багатьох країнах, включаючи деякі країни з високим рівнем економічного зростання, в середньому такі країни як Україна, де фіксується нижчий рівень людського розвитку, зазнають великих втрат. Україна перебуває на 88 місці у рейтингу з 189 країн, для яких вираховується Індекс людського розвитку. Такий показник все ж дозволив країні потрапити у вищу категорію людського розвитку.

Індекс людського розвитку (ІЛР) - це підсумковий показник для оцінювання довгострокового прогресу людського розвитку у трьох основних площинах:

- 1) довготривале та здорове життя;
- 2) доступ до знань;
- 3) гідний рівень життя.

Довге і здорове життя вимірюється середньою тривалістю життя. Рівень знань вимірюється середньою кількістю років, витрачених на освіту дорослим населенням, тобто середньою кількістю років навчання протягом життя у людей віком від 25 років; а доступ до навчання та знань очікуваними роками навчання для дітей-першокласників, тобто загальною кількістю років навчання, на які дитина, що досягає шкільного віку, може розраховувати, якщо моделі вікових показників зарахування до школи залишаються незмінними протягом життя дитини. Рівень життя вимірюється валовим національним доходом (ВНД) на душу населення в доларах постійної купівельної спроможності рівня 2011 р., конвертованих за коефіцієнтами переходу на паритет купівельної спроможності [12] (рис. 2).

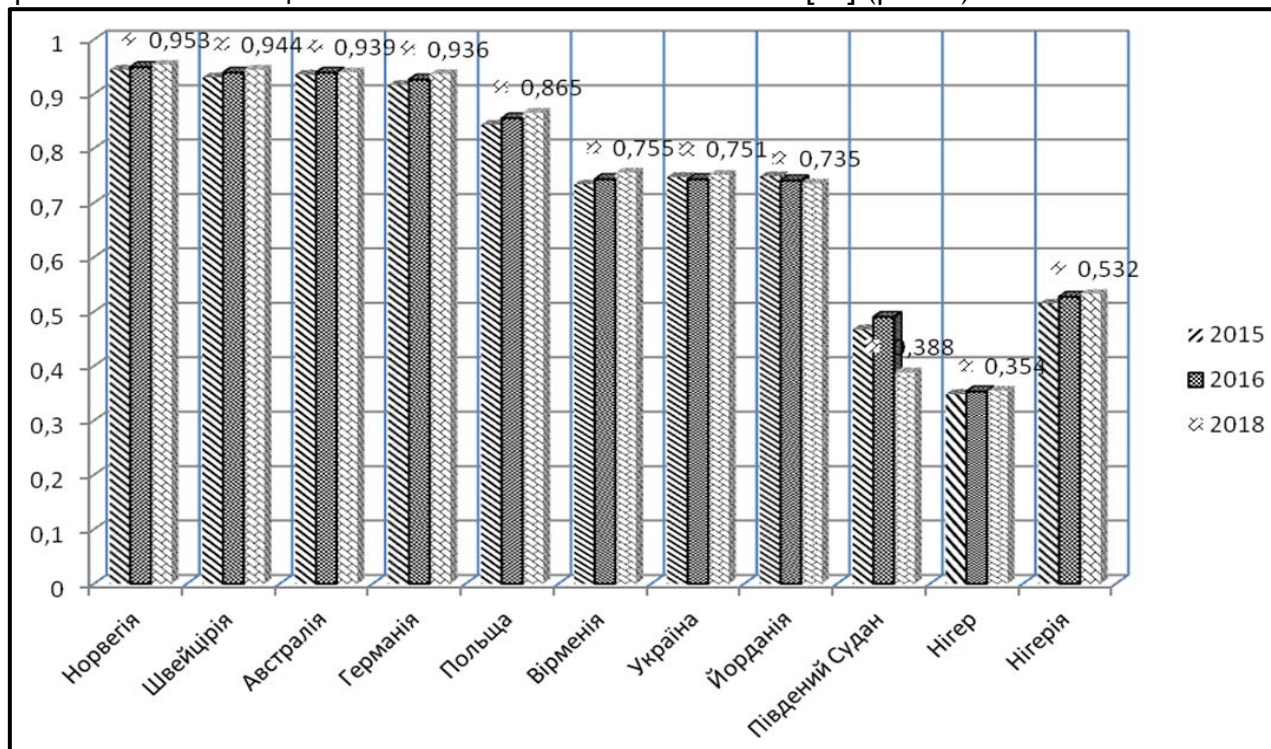

Рис. 2. Індекс людського розвитку (ІЛР) у країнах світу, 2015-2018 рр.

Джерело: Складено автором на основі [12].

За результатами проведеного дослідження виявлено наступне: Норвегія є однією з країн, що утримує свої позиції Індексу людського розвитку в межах від 0,94 - у 2015 р. до 0,953 - у 2018 р. Серед країн нестабільного розвитку можна спостерігати Південний Судан - 0,467 у 2015 р., незначне зростання у 2016 р. - 0,49, та різкий спад у

2018 р. - 0,388. Україна утримує стабільні позиції Індексу людського розвитку - 0,747 у 2015 р. та 0,751 - у 2018 р. Найбільш наближені за показником до України: Вірменія (0,743 - 2015 р.) та Йорданія (2015 р.). Динаміку зростання Індексу людського розвитку України протягом 2014-2018 рр. показано на рис. 3.

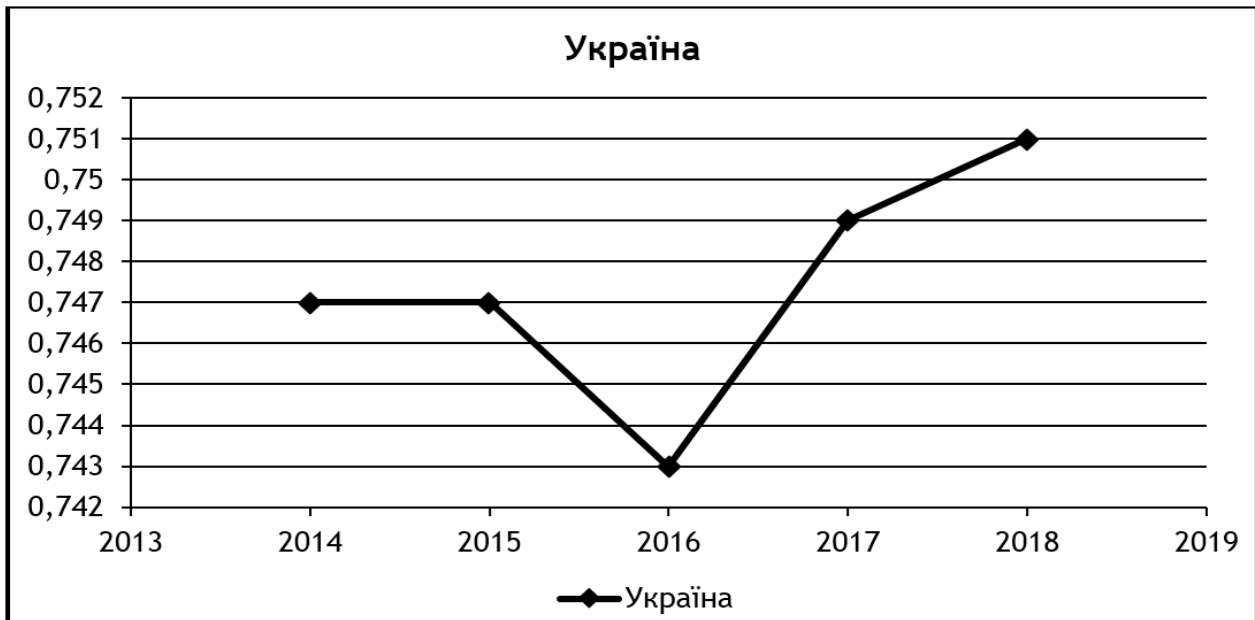

Рис. 3. Індекс людського розвитку України за 2014-2018 рр.

Джерело: Складено автором на основі [14].

Позитивним фактором є те, що Україна залишається серед країн з високим рівнем людського розвитку: Китай - 0,752, Алжир - 0,754, Еквадор - 0,752 у 2018 р. та поліпшила показники тривалості часу навчання.

Так, індекс людського розвитку в Україні становив 0,743 у 2016 р. За цим показником країна у 2016 р. знаходилася на 84 місці, у 2018 р. - на 89-му серед 189 країн і територій. У 2015 р. Україна була на 81 місці. Варто зазначити, що для покращення її позицій необхідна розробка й реалізація державних програм освіти та навчання молоді, зменшення суттєвої різниці між паритетом купівельної спроможності і т.ін.

Висновки. Під час дослідження розвитку людського капіталу в Україні виявлені положення, що потребують доопрацювання. Розширення кола інвестицій у людський капітал, розвиток особистості відкриває можливості економічного зростання країни в цілому, розбудови нової, соціально орієнтованої, інноваційної, інвестиційної країни.

Саме людський капітал покладений в основу структурних зрушень економіки, сталого рівня конкурентоспроможності, соціально-економічного розвитку країни. Насамперед має бути здійснено контроль міграційних процесів молоді та працездатного населення, повне фінансування освіти і закладів охорони здоров'я на всіх рівнях управління, стимулювання громадян до набуття нових знань та розвитку професійних компетентностей.

На сьогодні видається нагальною потреба у збільшенні мінімальної заробітної плати, аби не втратити великої кількості працездатного населення. Має бути посилена державна політика стосовно незахищених верств населення, стати пріоритетним відновлення сільської інфраструктури через програми децентралізації влади, розроблені програми соціально-економічного розвитку та добробуту України, прикладені зусилля для зміцнення позицій країни на світовій арені.

Список бібліографічних посилань

1. Богиня Д. П., Грішнова О. А. Основи економіки праці. Київ : Знання-Прес, 2000. 313 с. Гл. 1. С. 29-44. Гл. IV. С. 94-117.
2. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносин : підручник. Київ : Знання, 2004. 535 с. Гл. III, IV. С. 68-121.
3. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуняк О. Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.

References

1. Bohynia, D.P. & Hrishnova, O.A. (2000). *Osnovy ekonomiky pratsi [Fundamentals of labour economics]*. (pp. 29-44, 94-117). Kyiv: Znannia-Pres [In Ukrainian].
2. Hrishnova, O.A. (2004). *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyn: pidruchnyk [Economics of labour and social-labour relations: textbook]*. (pp. 68-121). Kyiv: Znannia [In Ukrainian].
3. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., et al. (2014). *Innovatsiine zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy: monohrafiia [Innovative support for the development of agriculture in Ukraine: problems and perspectives: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

4. Курило Л. І. Інституційне забезпечення формування інтелектуального капіталу. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Сер. Економічні науки*. 2014. № 1. С. 158-165. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpdau_2014_1_32.
5. Лист Ф. Национальная система политической экономии. Киев : СПб.: А.Э. Мартенс, 1891. С. 452.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. Москва : Государственное издательство политической литературы, 1960. Т. 24. С. 428.
7. Маршалл А. Принципы экономической науки. Москва : Прогрес, 1993. С. 594.
8. Петти У. Экономические и статистические работы. Москва : Соцэкгиздат, 1940. 324 с.
9. Риккардо Д. Сочинения. Москва : Соцэкгиз, 1995. Т.1. 365 с.
10. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва : Соцэкгиз, 1962. 684 с.
11. Шпикуняк О. Г., Малік М. Й. Кадровий потенціал аграрних підприємств: управлінський аспект : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2005. 368 с.
12. Яцунь О. М. Людський капітал як чинник економічного зростання. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2014. № 2. С. 95-100. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2014_2_18.
13. Mill J. Principles of Political Economy. London., Longmans green and co. 39 Paternoster Row, 1920. P.330.
14. URL:<http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleaes/2018/human-development-indices--where-does-ukraine-rank-.html>.
15. URL:<https://savchenko.co.ua/>.
16. URL:https://biz.nv.ua/ukr/economics/zminiti-tendenciyu-yak-mozhna-vplnuti-na-zmshennya-pracezdatnogo-naselennya-v-ukrajini-50004944.html?prefer_lang=ukr.
17. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/>.
4. Kurylo, L.I. (2014). Instytutsiine zabezpechennia formuvannia intelektualnogo kapitalu [Institutional support for the formation of intellectual capital]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu. Ser. Ekonomichni nauky*, 1, pp. 158-165. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpdau_2014_1_32 [In Ukrainian].
5. List, F. (1891). Nacionalnaja sistema politicheskoy jekonomii [National system of political economy]. Kyiv: SPb.: A.Je. Martens [In Russian].
6. Marks, K. & Engels, F. (1960). *Sochinenija. 2-e izd. [Compositions. 2nd ed.]*. Moscow: Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoy literatury [In Russian].
7. Marshall, A. (1993). *Principy jekonomicheskoy nauki [Principles of economic science]*. Moscow: Progres [In Russian].
8. Petti, U. (1940). *Jekonomicheskie i statisticheskie raboty [Economic and statistical works]*. Moscow: Socjekizdat [In Russian].
9. Rikcardo, D. (1995). *Sochinenija [Compositions]*. Moscow: Socjkgiz [In Russian].
10. Smit, A. (1962). *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov [The study of the nature and causes of wealth of peoples]*. Moscow: Socjkgiz [In Russian].
11. Shpykuliak, O.H. & Malik, M.Y. (2005). *Kadrovyyi potential ahrarnykh pidpryemstv: upravlinskyi aspekt: monohrafiia [Personnel potential of agrarian enterprises: managerial aspect: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
12. Yatsun, O.M. (2014). Liudskyy kapital yak chynnyk ekonomichnoho zrostannia [Human capital as a factor of economic growth]. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy*, 2, pp. 95-100. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2014_2_18 [In Ukrainian].
13. Mill, J. (1920). *Principles of political economy*. London: Longmans Green and Co. 39 Paternoster Row [In English].
14. United Nations Development Programme. Retrieved from: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleaes/2018/human-development-indices--where-does-ukraine-rank-.html> [In English].
15. Oleksandr Savchenko & Co. Retrieved from: <https://savchenko.co.ua> [In Ukrainian].
16. Zminyty tendentsiiu. Yak mozhna vplynuty na zmshennia pratsezdatoho naselennia v Ukraini [Change the trend. How can we reduce the working-age population in Ukraine]. (2019). Retrieved from: https://biz.nv.ua/ukr/economics/zminiti-tendenciyu-yak-mozhna-vplnuti-na-zmshennya-pracezdatnogo-naselennya-v-ukrajini-50004944.html?prefer_lang=ukr [In Ukrainian].
17. Naselennia Ukrainy [Population of Ukraine]. (2019). Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/> [In Ukrainian].

Samborska O.Yu. Human capital as a factor for economic growth

The purpose of the article is to assess trends and develop perspectives for human capital development in the market economy and to strengthen Ukraine's position on the world market.

Research methods. In the research process were used the systematic approach and economic and statistical methods (graphical, comparative, averages) for structuring and allocating separate groups of countries that differ in terms of volumes and shares of economic growth and economic conditions.

Research results. There were proposed new ways for improvement and development of human capital in the market economy taking into account world tendencies. It is necessary to use human development effectively and invest in human capital, based on the importance for the country and socio-economic development.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty lies in the further developed regulations of migration processes in the country, and growth of the role of an index of human capital through a mechanism of investment in people, their education and health. New ways for improving the situation around migration processes in the country and growth of Ukraine's investment, innovation and economic attractiveness on the world stage were proposed.

Practical significance. There were improved measures for government control of human capital in a country. Recommendations worked out by the author will give an opportunity to improve a situation around migratory processes, increase a role of Ukraine in innovative, economic, new and social spheres in the world market. The conducted analysis gave an opportunity to monitor an index of human growth taking into account tendencies of selected years and to distinguish Ukraine's position on the world stage. Tabl.: 2. Figs.: 3. Refs.: 17.

Keywords: migration; national income; capital; index of human development; ability.

Samborska Oksana Yuriivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of administrative management and alternative energy sources, Vinnytsia National Agrarian University (3, Soniachna st., Vinnytsya)

E-mail: super_oksana30@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1911-9138>

Цель статьи - оценить тенденции и определить перспективы развития человеческого капитала в рыночной экономике страны и усилить позиции Украины на мировом рынке.

Методика исследования. В процессе исследования тенденций развития человеческого капитала использованы системный подход и экономико-статистические методы (графический, сравнения, средних величин) для структурирования и выделения отдельных групп стран, отличающихся по объемам и долям экономического роста, а также условиями хозяйствования.

Результаты исследования. Предложены новые пути совершенствования и развития человеческого капитала в рыночной экономике с учетом мировых тенденций. Показано, что с этой целью необходимо эффективное использование человеческого развития и инвестиций в человеческий капитал, что основывается на важности для страны в аспекте общественно-экономического развития.

Элементы научной новизны. Получило дальнейшее развитие регулирование миграционных процессов в стране, возрастание роли индекса человеческого капитала через механизм инвестиций в человека и его образование, здоровье. Предложены пути улучшения ситуации относительно миграционных процессов в стране и роста инвестиционной, инновационной и экономической привлекательности Украины в мировом сообществе.

Практическая значимость. Усовершенствованы меры регулирования человеческого капитала на основе разработанных автором рекомендаций, что даст возможность улучшить ситуацию с миграционными процессами, рост роли Украины в инновационной, экономической и социальной сферах на мировом рынке. Проведенный анализ позволил проследить Индекс человеческого роста в тенденции избранных лет и выделить позицию Украины на мировой арене. Табл.: 2. Илл.: 3. Библиогр.: 17.

Ключевые слова: миграция; национальный доход; капитал; индекс человеческого развития; способность.

Самборская Оксана Юрьевна - кандидат экономических наук, доцент кафедры административного менеджмента и альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3)

E-mail: super_oksana30@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1911-9138>

Стаття надійшла до редакції 10.04.2019 р.

Фахове рецензування: 07.06.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Самборська О. Ю. Людський капітал як фактор економічного зростання. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 64 – 72.

* * *

Новини АПК

Кредит від Світового банку буде направлено на збільшення обсягу та підвищення якості інвестицій у сільське господарство України

Рада виконавчих директорів Світового банку 24 травня 2019 року схвалила рішення про надання Україні позики в розмірі 200 млн доларів США на реалізацію Програми «Прискорення приватних інвестицій у сільське господарство України». Загальним виконавцем проекту є Міністерство фінансів України. Враховуючи багатогалузевий характер програми, до її реалізації залучені Мінагрополітики, Держгеокадастр, Мінрегіон, Держпродспоживслужба і Мінюст.

Метою Програми є пом'якшення окремих обмежень на шляху до збільшення участі приватного сектору на ринку сільськогосподарських ресурсів виробництва та ринку сільськогосподарської продукції.

Програма складається з таких напрямів діяльності:

1. Підвищення ефективності та адресності державної підтримки у сільськогосподарському секторі.
2. Покращення функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення.
3. Покращення доступу сільськогосподарських підприємств до ринків експорту.

Виконання програми сприятиме активізації приватних інвестицій та підприємницької діяльності в аграрній галузі, підвищенню продуктивності та збільшенню обсягу валової продукції сільського господарства всіма категоріями суб'єктів господарювання, розширення доступу малого та середнього агробізнесу до експортних ринків, збільшенню обсягів та підвищенню вартості сільськогосподарського експорту, підвищенню зайнятості та доходів населення в сільській місцевості та загальному економічному розвитку країни.

Очікується, що пропоновану Програму буде реалізовано протягом п'яти років.

Прес-служба Мінагрополітики

УДК 338.432

JEL Classification: Q12, Q13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201906073>

О.Г. ШПИКУЛЯК, доктор економічних наук, професор
М.Й. МАЛІК, доктор економічних наук, професор,
академік НААН

Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект

Мета статті - удосконалити методичні положення оцінки структури і розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки, розглянувши можливості та доцільність використання методології інституціоналізму.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи інституціонального й економічного аналізу, а також синтезовані міждисциплінарні підходи до відпрацювання методології індикативних критеріїв характеристики значень ефектів розвитку підприємств за результативними чинниками структуризації динаміки господарювання; системний підхід для визначення критеріїв індикативного позиціонування інституційної структури господарських формувань за пріоритетами оцінок економічної, соціальної результативності та прогнозу можливих інституційних ефектів; абстрактно-логічний метод для структуризації і класифікації індикаторів інституційної структури господарських (підприємницьких) формувань та окреслення напрямів індикативного аналізу.

Результати дослідження. Представлено обґрунтування доцільності застосування методології інституціоналізму для аналізу структури і розробки комплексних та специфічних індикаторів оцінки стану розвитку підприємництва в аграрному секторі, засад формування й визначення перспективи функціонування підприємств за інституційною структурою їх позиціонування зважаючи на інституційний статус, розміри, соціально-економічні результати тощо. Для цього позиціоновано індикатори організаційно-інституційної структури формувань, індикатори розвитку та ефективності тощо.

Елементи наукової новизни. Запропоновано методичний підхід до здійснення аналізу інституційної структури, соціально-економічного стану, ефективності розвитку й окреслення модельної перспективи розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки - за допомогою індикаторів оцінювання діяльності господарств за рівнями та ефектами їх діяльності.

Практична значущість. Методичний підхід доцільно застосовувати як базу аналізу інституційної структури та динаміки ефектів господарювання в аграрному секторі, відповідно до наявних практичних пріоритетів статистичної звітності підприємств. Табл.: 3. Бібліогр.: 35.

Ключові слова: інституціоналізм; інституціональна методологія; індикатори; інституції; аграрні підприємства; аграрний сектор; методичні положення.

Шпикуляк Олександр Григорович - доктор економічних наук, професор, учений секретар, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Малік Микола Йосипович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, головний науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: malik_coop@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Постановка проблеми. Багатоаспектність і складність прогностичних можливостей щодо розвитку та інші особливості аграрного сектору економіки і його складових зумовлюють необхідність пізнання закономірностей їх взаємодії з метою забезпечення ефективності функціонування господарюючих суб'єктів.

Сучасні проблеми розвитку підприємницьких структур мають інституціональне походження. У зв'язку з цим актуалізується необхідність застосування інституціонального підходу для оцінок засад, результатів і пріоритетів їх діяльності, вивчення інституційної специфіки конституції внутрішнього та зовнішнього середовища втілення транзакцій обміну. Використання методології інституціоналізму в

© О.Г. Шпикуляк, М.Й. Малік, 2019